

circa 15 km.

Fietsroute kunst & cultuur

Presikhaaf

KUNST
PUBLIEKE RUIMTE
ARNHEM

ROZET
ontmoet
ontdek
ontwikkel

team
leefomgeving

Fietsroute

Fietsroute kunst en cultuur

Presikhaaf

Presikhaaf was na WOII de eerste uitbreidingswijk in Arnhem-Noord. In 1949 vond de eerste bebouwing in het gebied plaats. Iets meer dan 75 jaar later, in 2025, vierde Presikhaaf haar 75-jarige bestaan. Die eerste bebouwing ging om 104 zgn. montagewoningen ten noorden van de IJssellaan (o.a. Diezestraat, Griftstraat, Vrij Nederlandstraat) naar ontwerp van de Arnhemse architect N.P.A.M. van Hassel. Opdrachtgever voor de bouw was de R.K. Woningbouwvereniging St. Eusebius. In 1951 volgde in dezelfde omgeving de bouw van 160 flatwoningen in opdracht van de Centrale Woningstichting en naar ontwerp van het architectenechtpaar H. Lammers en C. Lammers-Koeleman. En ook in 1951 vond in dezelfde omgeving de bouw plaats van 360 flatwoningen in opdracht van Woningstichting St. Eusebius en naar ontwerp van architect N.P.A.M. van Hassel en architect J.J.P. Oud. Deze J.J.P. Oud was lid van kunstbeweging De Stijl en had eind jaren 40 het Nationaal Monument op de Dam in Amsterdam ontworpen. Ook was hij eind jaren 50 de architect van Bio Vakantieoord aan de Wekeromseweg in Schaarsbergen.

Het eerste winkelcentrum in Presikhaaf, een typisch buurtwinkelcentrum, werd in 1953 in dezelfde omgeving als de eerste bebouwing aangelegd. In de latere jaren kwam daar in Presikhaaf een (heel) groot winkelcentrum bij, daarover later meer, en vond er gestaag uitbreiding van de wijk plaats richting de spoorlijn Arnhem-Zevenaar, richting Velp en richting de IJssel.

Natuurlijk heeft het gebied waarin de wijk Presikhaaf ligt een langere geschiedenis dan vanaf rond 1950. De eerste sporen van bewoning zijn in het gebied gevonden rond de spoordijk en dateren uit 800-500 v.Chr. In de 9e eeuw zijn de gronden eigendom van de abdij Prüm en in de eerste helft van de 14e eeuw is er een vermelding van een hier gelegen buitenplaats die is vernoemd naar de familie Van Presichave. Ongeveer een eeuw later wordt in het gebied het Bethaniënklooster gebouwd (zie ook routenummer 40). Dit klooster wordt in 1590 weer gesloopt en de nabijgelegen kloosterboerderij Bethanië wordt later onderdeel van de buitenplaats. Deze buitenplaats verandert langzaam in een landgoed met op het terrein een landhuis en ook een boerderij, genaamd

Het Lange Water. Dit landhuis gaat in 1847 volledig verloren door een grote brand, waarna er een nieuw landhuis wordt gebouwd, genaamd Groot Presikhaaf. Niet lang daarna, in 1865, wordt het landgoed doorsneden door de nieuw aangelegde spoorlijn van Arnhem naar Zutphen in een noordelijk deel en een zuidelijk deel. Het noordelijke deel hoort niet bij het huidige Presikhaaf en ligt tegenwoordig in de buurt Plattenburg. Ook Park Sacré Coeur, met zorgcentrum Regina Pacis, ligt in dit noordelijke deel. Het zuidelijke deel van het landgoed werd in 1930 door de gemeente Arnhem aangekocht. De gemeente wilde op dit deel van het oude landgoed, waarbinnen ook landhuis Groot Presikhaaf gelegen was, een rusthuis vestigen en twaalf hectare grond bestemmen voor woningbouw.

Maar het liep anders. In het landhuis kwam het instituut voor de taal Esperanto, waarvoor Arnheims oud-burgemeester S.J.R. de Monchy zich hard maakte. Het landhuis werd dan ook het Esperantohuis genoemd. Dit Esperantohuis functioneerde tot 1944 en na de oorlog waren in het pand een MTS en een sociale werkplaats gehuisvest. Na een brand in 1974 werden de resten van het pand gesloopt en enige jaren later, rond 1980, werd ongeveer op de plek waar het landhuis had gestaan Heemtuin Presikhaaf aangelegd.

Inmiddels is Presikhaaf een veel grotere wijk geworden. Maar feitelijk zijn het twee wijken, nl. Presikhaaf-Oost en Presikhaaf-West. Samengevoegd zijn de twee wijken op Schuytgraaf na qua inwonertal het grootste stadsdeel van Arnhem. In het voorliggende routeboekje spreken we gemakshalve over één wijk Presikhaaf, maar onderstaand nog wel even het verschil tussen beide.

- Presikhaaf-Oost. Bestaande uit de buurten Over het Lange Water, Elsweide, Winkelcentrum en IJsseloord. Er wonen circa 7.700 inwoners en de afgelopen 10 jaar is het inwonertal met circa 18% gegroeid. Er zijn rond de 4.000 woningen, waarvan bijna 60% etagewoningen. Het grootste deel hiervan is gebouwd tussen 1950 en 1970. Belangrijke onderdelen van het gebied zijn Winkelcentrum Presikhaaf (zie verderop), bedrijventerrein IJsseloord en Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN).

- Presikhaaf-West. Bestaande uit de buurten Presikhaaf I (dit is het oudste deel van heel Presikhaaf), Presikhaaf II en Presikhaaf III. Er wonen bijna 8.900 inwoners en de afgelopen 10 jaar is het inwonertal met ongeveer 14% gegroeid. Er zijn circa 4.300 woningen, waarvan ruim 60% etagewoningen. Meer dan de helft hiervan is gebouwd tussen 1950 en 1970. In dit deel heeft de afgelopen jaren ook veel stadsvernieuwing plaatsgevonden. Belangrijke onderdelen van het gebied zijn MFC Presikhaven en het Gezondheidscentrum Presikhaaf.

Geografisch gezien wordt het hele stadsdeel in het noorden begrensd door de spoorlijn Arnhem-Zutphen, in het oosten door de A12, in het zuiden door de IJssel, en in het westen door de spoorlijn Arnhem-Zevenaar.

Wie Presikhaaf zegt, noemt meestal in één adem Winkelcentrum Presikhaaf. Het winkelcentrum werd in september 1967 officieel geopend en was vanaf het begin een groot succes. Bij de opening waren tien burgemeesters uit de agglomeratie Arnhem aanwezig. In de Telegraaf en Trouw werd melding gemaakt van opening van 'Winkelcentrum Onder de Luifels'. Kenners weten natuurlijk dat 'Onder de Luifels' een restaurant was in de oosthoek van het winkelcentrum en niet de naam van het winkelcentrum zelf. De opening ging gepaard met een feestweek waarvoor de nieuwe winkeliersvereniging f 50.000,- (is ongeveer € 24.000,-) had uitgetrokken.

Het nieuwe winkelcentrum was een van de eerste grote overdekte winkelcentra in Nederland. Tijdens de Mondial du Bâtiment in 1971 in Parijs, de grote tweejaarlijkse internationale vakbeurs voor de bouwsector, stond Winkelcentrum Presikhaaf model als het modernste winkelcentrum van Europa. De bouw van het winkelcentrum behoort tot de hoogtepunten van stedenbouw en architectuur in de wederopbouwperiode en was onderdeel van een veel groter project. Dat project omvatte naast het winkelcentrum een reeks galerijflats met oost-west georiënteerde flatwoningen die met elkaar het ruimtelijk kader vormen waarin het winkelcentrum is ingebed. Deze galerijflats staan aan het Gildemeestersplein, Hisveltplein, Gamerslagplein, Cloekplein en Kramersgildeplein en in de Hanzestraat en Schoutenstraat.

In totaal bestond het hele project uit een kleine 800 wooneenheden en ongeveer 80 winkelunits. Daarnaast omvatte het project in de noordoosthoek van het geheel een kantorenflat van de Rijksgebouwendienst als, zo werd gezegd, 'alternatief voor de traditionele kerktoren die aangeeft waar het marktplein is'. Het hele project was een ontwerp van architect P. Zanstra met in de loop van het project ook betrokkenheid van zijn zakenpartner A.W. Gmelig Meyling.

Langzaamaan verpauperde het winkelcentrum en kreeg het bovendien concurrentie van het rond 1980 in Arnhem-Zuid geopende Winkelcentrum Kronenburg. In de jaren 90 is het winkelcentrum ingrijpend verbouwd, waarbij een deel van het winkelcentrum een overdekte passage kreeg. Tussen 2016 en 2019 vond een tweede en derde grote renovatie plaats. Inmiddels telt het winkelcentrum bijna 90 winkels.

Vanaf midden jaren 90 heeft er veel stadsvernieuwing in het gebied van Presikhaaf plaatsgevonden. Vele flatgebouwen zijn vervangen of gerenoveerd. Ook is er een wederopbouwkerk gesloopt en zijn er meerdere scholen gesloopt die vervolgens hebben plaatsgemaakt voor nieuwe scholen (zie ook routenummer 63) of niet meer werden vervangen. Met de sloop van die scholen zijn er ook bij die scholen behorende kunstwerken verdwenen. Zo zijn er zeker vijftien kunstwerken uit de wijk verdwenen. Een daarvan, getiteld 'Abstract object' uit 1967 van kunstenaar Leo Geurtjens, dreigde ook verloren te gaan. Maar het werd in 2021 onderdeel van het jongerenproject 'ThisisPrikko' en, naar zeggen tijdelijk, verplaatst naar het Nederlands Openluchtmuseum. Hopelijk komt het ooit weer terug naar Presikhaaf, de wijk waar het thuishoort.

Deze kunst- en cultuurroute door de wijk Presikhaaf is gezien de afstand van circa 15 km in principe een fietsroute. De route opknippen in delen kan natuurlijk ook, en die delen kun je dan goed lopend doen. Bijvoorbeeld een wandeling rondom Park Presikhaaf, de routenummers 39 t/m 49. Of een korte wandeling door het oudste deel van Presikhaaf, te beginnen bij routenummer 28 en dan tot routenummer 38. Of een route door de buurt Over het Lange Water met als startpunt routenummer 54 en als eindpunt routenummer 63.

Hoe dan ook, laat je verrassen door de variatie aan kunst- en cultuurobjecten in deze ruim 75 jaar oude wijk en wellicht kom je op plekken waar je nog nooit bent geweest.

De start van de kunst- en cultuurroute Presikhaaf is bij het MFC Presikhaven. Het pand is een ontwerp van een bekende Nederlandse architect en staat sinds 2009 op de plek waar in 1958 in opdracht van woningstichting Patrimonium een bejaardentehuis werd gebouwd. Het ontwerp van dat bejaardentehuis was van het Arnhemse architectenbureau J. van Dreven en G.J. Vriesen. De oplettende kijker ziet dat de foto van MFC Presikhaven niet is genomen vanaf de voorzijde, maar vanaf een zijkant. Daar komen we zo direct ook langs.

Pal voor MFC Presikhaven staat een opvallend kunstwerk, bestaande uit twee delen.

Locatie: Laan van Presikhaaf 7

Locatie: Laan van Presikhaaf 7

MFC Presikhaven (2009) is een ontwerp van Architectuurstudio Herman Hertzberger. MFC staat voor Multifunctioneel Centrum en het pand biedt dan ook onderdak aan Rozet Presikhaaf (de bibliotheek), een politiepost, jongerencentrum Push, een sociaal wijkteam en kindcentrum De Werf. Ook kunnen diverse ruimten gehuurd worden, zoals vergaderruimten, activiteitenruimten, een gymzaal en een handenarbeidlokaal. Architect Hertzberger heeft een indrukwekkende cv en is o.a. ook de architect van Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht en schouwburg Orpheus in Apeldoorn. In Arnhem heeft hij ook het MFC De Spil in Malburgen-West ontworpen.

Bab|Bel (2014) is geïnspireerd op een tafereel dat zich elke schooldag voor de deur van het pand afspeelt, namelijk mensen die met elkaar babbelen. Het interactieve kunstwerk bestaat uit twee aluminium paraboloiden aan weerszijden van de toegangspad. Ze vormen samen het woord BABBEL. Beide delen omlijsten als haken de ingang van Multifunctioneel Centrum Presikhaven. Het kunstwerk van Thomas Scherzer is zo geconstrueerd dat, als je in het brandpunt van de ene paraboloid iets fluistert, je stem dertig meter verderop in de andere paraboloid te horen is. Op een paar metalen bordjes in het gras rechts van het toegangspad, wordt precies getoond hoe je dit moet doen.

We gaan, staande met de rug naar het MFC, linksaf de Laan van Presikhaaf in. Iets verder zie je, naar links kijkend, het MFC Presikhaven zoals op de foto. We stoppen zo'n 20 meter na de kruising bij de bank die links in het plantsoen staat. Deze bank staat er al bijna twintig jaar en de tand des tijds heeft duidelijk haar sporen achtergelaten.

Links achter de bank staat de uit 1961 daterende Sint Nicolaaskerk.

Locatie: Bethaniënstraat 3

Locatie: Bethaniënstraat 1

Memento (2008) is een bank samengesteld uit oude kerkbanken met op het hout gelaserde fotocollages uit oud-Presikhaaf. De fotocollages op de bank zijn door weersinvloeden helemaal verdwenen. De bank, bedacht door Carmela Bogman en Sabina de Graaf, werd in het kader van het Buurtbankenproject Presikhaaf geplaatst.

Sint Nicolaaskerk (1961) is een oorspronkelijk rooms-katholieke kerk, als type een zaalkerk genoemd, die prachtig maar onopvallend is gelegen in de hoek van twee straten aan de rand van een brede slootvijver. De kerk is gebouwd in de stijl Functionalisme met kenmerken van de Bossche School. De Bossche School is een traditionele stroming waarbij ruimtewerking en evenwichtige maatverhoudingen een belangrijke rol spelen. Verantwoordelijk voor het moderne ontwerp waren de Arnhemse architecten F.J. Wiegerinck en H.J. Van Balen. De kerk is in 2005 aan de eredienst onttrokken en verkocht aan de gemeente Arnhem. Die heeft op haar beurt de kerk vanaf 2008 verhuurd aan de geloofsgemeenschap Oase Arnhem, een onderdeel van de geloofsgemeenschap Rafaël Nederland.

Links naast de grote rode voordeur van de Sint Nicolaaskerk is een eerste steen aangebracht.

Direct voorbij de kerk is een ijzeren hek dat toegang geeft tot het schoolplein van de Kentalis Dr. P.C.M. Bosschool. Dat toegangshek is niet altijd open, maar een keer een kijkje nemen op het schoolplein is zeker de moeite waard.

Locatie: Bethaniënstraat 1

5 ➔

Eerste steen Sint Nicolaaskerk (1961) is op heuphoogte aangebracht links naast de grote, rode voordeur van de voormalige rooms-katholieke Sint Nicolaaskerk. De steen is zowel 'beschreven' op de vlakke, direct zichtbare kant als op de kopse kant. Op de vlakke kant staat het Pax Christi teken (Pax Christi is Latijns voor Vrede van Christus). Op de kopse kant staat de datum 26 november 1961. De kerk is gebouwd in de stijl Functionalisme met kenmerken van de Bossche School. Verantwoordelijk voor het moderne ontwerp waren de Arnhemse architecten F.J. Wiegerinck en H.J. Van Balen.

Locatie: Bethaniënstraat 5

6 ➔

Gevelreliëf (1962) is een abstract beeld van polyester. Het hangt boven de ingang van de Kentalis Dr. P.C.M. Bosschool. Deze ingang bevindt zich op het schoolplein aan de achterkant van de school. Het kunstwerk uit de wederopbouwperiode van kunstenaar Etienne Bagchus verkeert in een slechte staat.

Tegenover de school gaan we de Van Speykstraat in. Aan het eind daarvan slaan we rechtsaf, dit is de Doefferstraat, en nemen we het voetpad voorlangs de flat. Al snel zie je links van het voetpad een opvallend kunstwerk staan.

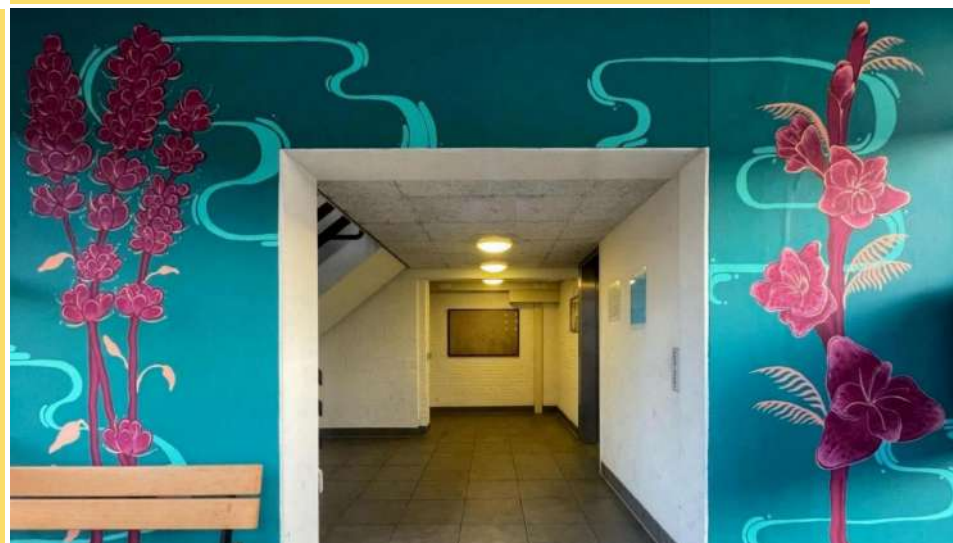

We keren hier om en gaan terug in de Doefferstraat. Die straat gaat rechtdoor over in een fietspad en daarna weer in een straat die we volgen tot het eind. Daar slaan we direct linksaf. Maar eerst kijken we nog even naar binnen in de entree aan de rechterkant van de flat recht voor je. Daar is een bloemrijke muurschildering te zien.

Locatie: Doefferstraat 2

Locatie: Doefferstraat 146

Vogelvrij (2018) bestaat uit vijf dunne, rechtopstaande witte 'tegels' van circa 75 bij 50 cm. Het kunstwerk van de hand van Jeroen Heeman (alias Erosie) is op verzoek van Motel Spatie uitgevoerd. Het levert een bijdrage aan de publieke ruimte, waaruit al zoveel is verdwenen door bezuinigingen en stadsvernieuwing. Motel Spatie werd opgericht in 2013 en zat in het voormalige pand van de openbare bibliotheek Presikhaaf aan het Hisvelplein. Het bood onderdak aan het kunstenaarscollectief Locatie Spatie (opgericht in 2010) en was een internationaal netwerk van kunstenaarsvrienden. Motel Spatie ondersteunde jaarlijks een aantal binnen- en buitenlandse artiesten en maakte lokale kunst in de publieke ruimte van niet alleen Presikhaaf maar ook in de rest van Nederland en zelfs in het buitenland. Voor Presikhaaf organiseerde het openbare en sociale programma's en een jaarlijks kunstfestival voor kinderen. In 2020 hield het op te bestaan.

Muurschilderingen (2025) zijn aangebracht in de entrees van de flats Doefferstraat 146-216, Bethaniënstraat 2-72, Bethaniënstraat 74-144 en Bethaniënstraat 146-216. De vier flats zijn eigendom van woningcorporatie Portaal Arnhem. Zij hadden via de wijkbeheerder van de woningcorporatie buurtbewoonster en kunstenaar Canan Cosgun gevraagd de entrees te verfraaien. De ontwerpen heeft de tweedejaars student van ArtEZ samen met de bewoners bedacht. Dit project bood haar de kans om haar talent verder te ontwikkelen.

We gaan hier dus voor deze flat naar links en bij de T-splitsing iets verder gaan we naar rechts. Dit is nog steeds de Doefferstraat. Hier draaien we met de weg mee naar links en gaan de Carstenszstraat in. Aan het eind van deze weg slaan we linksaf de Bethaniënstraat in en nemen dan direct de eerste weg rechts, de Van der Goesstraat. Overigens staan in die Bethaniënstraat nog drie flats met in de entree zo'n mooie muurschildering. Maar wij gingen dus de Van der Goesstraat in. Al heel snel draaien we met deze weg mee naar rechts en vervolgens naar links. Tegen de zijgevel van het tweede rijtje huizen links wacht je een speelse verrassing.

Schuin hier tegenover zie je de zijgevel van de flat Van der Goesstraat 100 t/m 130. In april 2026, net te laat om in de route zelf op te nemen, is in opdracht van woningbouwvereniging Vivare een muurschildering, gemaakt door Krista Burger, tegen die gevel aangebracht. Op pag. 74 kun je er meer over lezen.

We gaan verder in de Van der Goesstraat en aan het eind gaan we linksaf en nemen het pad langs de huizenrij links en met rechts de sloot met daarachter een flat. Verderop volgt rechts een bruggetje waar we overheen gaan. Direct na het bruggetje staat rechts in het plantsoen een imposant kunstwerk.

Locatie: Van der Goesstraat 17

Spuitende waterslang is in voorjaar 2025 aangebracht tegen de zijgevel van het pand Van der Goesstraat 17. De vader van de bewoner van het pand heeft dit object gered van de sloop nadat het bij het oude zwembad Aquadrome in Enschede al tijden in de opslag lag. Daar was het speelse object enige jaren geleden uit het zwembad verwijderd. Het risico op een legionellabacterie was te groot en het voorkomen ervan bij handhaving van het speeltoestel kostte uiteindelijk te veel tijd en geld. Maar hierdoor is de Van der Goesstraat ineens een stuk vrolijker geworden. Want hoe leuk is dit?

Locatie: Karel Doormanstraat

Compositie binnen cirkel (1968) is een robuust beeld dat door kunstenaar Willem Berkhmer is uitgehouwen uit Portugees Christallino marmer. Een paar jaar eerder had de kunstenaar de opdracht gekregen om het kunstwerk te maken en hij heeft het toen eerst in klein formaat in brons gemaakt. Uiteindelijk werd het kunstwerk gehouwen uit een blok marmer van 2,8 bij 2,5 bij 1,2 meter. Bij het bewerken van het blok marmer had de kunstenaar hulp van twee steenhouwers. Zij noemden het beeldhouwwerk 'o sol', de zon. Toen het in Arnhem op de huidige plek werd geplaatst berichtte de lokale krant dat er een 'zonnebeeld' stond.

Direct na het kunstwerk nemen we het pad rechts. Aan je linkerhand is nu een flat en als we die net voorbij zijn, gaan we links afslaand verder op het pad. Aan het eind van dit pad kom je uit op de Keulse Slag, waar we oversteken en in het verlengde van het pad de Floriszstraat ingaan. Voorbij de flat aan de rechterkant is een voetpad naar rechts. Daar gaan we slechts kort in, want bijna direct zie je op de kopse kant van de flat een grote muurschildering, de eerste van drie stuks.

Locatie: Floriszstraat

11

Buurttuin 3 (2025) is een opvallende muurschildering tegen de zijgevel van een flat die 'uitkijkt' op het voetpad met de huisnummers 42 t/m 58 van de Floriszstraat. De muurschildering is een ontwerp van Andette van der Leest en is gemaakt door Erik Snelder (Studio Mutoni). De muurschildering is er een van een serie van drie die zijn gemaakt vanuit het programma Proeftuin van Carien Poissonnier. Binnen dit programma zijn niet alleen de muurschilderingen aangebracht, maar zijn er ter plekke ook buurttuinen gerealiseerd met nieuwe bomen en beplanting en nieuwe speeltoestellen. De andere twee muurschilderingen bevinden zich tegen soortgelijke zijgevels van flats die 'uitkijken' op het voetpad Hudsonstraat huisnummers 42 t/m 58 en het voetpad Van Galenstraat huisnummers 42 t/m 58.

We gaan nu op weg naar twee soortgelijke muurschilderingen. Daarvoor gaan we terug naar de straat en vervolgen onze weg in de Floriszstraat. Aan het eind daarvan gaan we linksaf de Bontekoestraat in. Na ongeveer 100 meter nemen we de eerste straat links, de Van Galenstraat. Vrij snel is er links een voetpad en zie je daar op de kopse kant van de flat een muurschildering in een bekende stijl. De tweede uit de serie van drie.

Locatie: Van Galenstraat

12

Buurttuin 2 (2025) is een opvallende muurschildering tegen de zijgevel van een flat die 'uitkijkt' op het voetpad met de huisnummers 42 t/m 58 van de Van Galenstraat. De muurschildering is een ontwerp van Andette van der Leest en is gemaakt door Erik Snelder (Studio Mutoni). De muurschildering is er een van een serie van drie die zijn gemaakt vanuit het programma Proeftuin van Carien Poissonnier. Binnen dit programma zijn niet alleen de muurschilderingen aangebracht, maar zijn er ter plekke ook buurttuinen gerealiseerd met nieuwe bomen en beplanting en nieuwe speeltoestellen. De andere twee muurschilderingen bevinden zich tegen soortgelijke zijgevels van flats die 'uitkijken' op het voetpad Hudsonstraat huisnummers 42 t/m 58 en het voetpad Floriszstraat huisnummers 42 t/m 58.

We gaan nu op weg naar de derde muurschildering in deze stijl. Tegenover het voetpad waar we nu staan, is aan de andere kant van de weg ook een voetpad. Daar gaan we in, nemen de eerste afslag rechts en direct daarna naar links langs de huisnummers 58, 56 e.v. Je ziet nu links de zijgevel van een flat met daarop de derde herkenbare muurschildering.

Na het voetpad gaan we naar rechts de Hudsonstraat in en aan het eind daarvan slaan we linksaf de Bontekoestraat in. Al snel zie je dan voor je een parkeerplaats met achterin rechts daarvan een kerk. Maar eerst kijken we naar de vijver die achter die parkeerplaats ligt.

Locatie: Hudsonstraat

13

Buurttuin 1 (2025) is een opvallende muurschildering tegen de zijgevel van een flat die 'uitkijkt' op het voetpad met de huisnummers 42 t/m 58 van de Hudsonstraat. De muurschildering is een ontwerp van Andette van der Leest en is gemaakt door Erik Snelder (Studio Mutoni). De muurschildering is er een van een serie van drie die zijn gemaakt vanuit het programma Proeftuin van Carien Poissonnier. Binnen dit programma zijn niet alleen de muurschilderingen aangebracht, maar zijn er ter plekke ook buurttuinen gerealiseerd met nieuwe bomen en beplanting en nieuwe speeltoestellen. De andere twee muurschilderingen bevinden zich tegen soortgelijke zijgevels van flats die 'uitkijken' op het voetpad Van Galenstraat huisnummers 42 t/m 58 en het voetpad Floriszstraat huisnummers 42 t/m 58.

Locatie: De Houtmanstraat 52

14

Spelende reigers (1964) staat midden in een vijver en is gemaakt van roestvrij staal. Het kunstwerk van Hans Gorter stond eerder elders in Presikhaaf, bij de Wethouder Bronkhorstschool. Daar werd het eind jaren zeventig verwijderd en met onbekende bestemming afgevoerd. Na een lange zoektocht kwam het in 2008 boven water en is het kunstwerk in de vijver achter de Bethlehemkerk geplaatst.

Nu kijken we naar de kerk die rechts van de parkeerplaats staat.

Boven de ingang van het kerkgebouw, die via de trap bereikbaar is, is een korte psalmentekst aangebracht.

Locatie: Honigkamp 25

Locatie: Honigkamp 25

15

Bethlehemkerk (1962) is van origine een Nederlands Hervormde kerk die in 1963 in gebruik is genomen. Sinds 2020 is de kerk eigendom van C3 Rivers Church Arnhem, een kerkgenootschap dat onderdeel is van het wereldwijde C3 Church Global. De kerk met de opvallende toren is gebouwd in de stijl Functionalisme met expressionistische elementen en is een ontwerp van de architecten Chr. Nielsen en J.H.C. Spruit uit Amsterdam. De kerkzaal ligt verhoogd in het gebouw en heeft drie opvallende smalle horizontale vensters. Die kerkzaal is bereikbaar via de brede trap aan de buitenzijde alsook via een trap in de hal op de begane grond.

16

Psalm 84 vers 1, 'hoe liefelijk is mij, o Heer, het huis waar gij uw naam en eer hebt laten wonen bij de mensen', is in kapitale letters in beton aangebracht boven de ingang van de kerkzaal, die via de brede trap aan de buitenzijde bereikbaar is. De tekst is weergegeven in hetzelfde lettertype als in de betonnen balk met de naam 'BETHLEHEMKERK' die rechts in de zijgevel van de kerk, eveneens in kapitale letters, op ooghoogte is aangebracht. Deze kerk is in 1963 in gebruik genomen door de Nederlandse hervormde Kerk en in 2020 verkocht aan C3 Rivers Church Arnhem.

We verlaten het terrein van de kerk en zien dan direct links, aan de overzijde van het fietspad, een grote muurschildering die is gemaakt door twee graffitikunstenaars.

Kijkend naar de muurschildering volgen we het fietspad naar links. Direct daarna nemen we vóór de oversteek het voetpad naar links. Je gaat hier tegen de rijrichting in en moet dus even de fiets aan de hand nemen. Aan het eind van het fietspad steken we in het verlengde ervan de straat over. Links zie je hier een van de ingangen van het overdekte deel van Winkelcentrum Presikhaaf. En direct op de hoek van de straat zie je een wel heel opvallende bank.

Locatie: Honigkamp

17

Muurschildering (2024) is aangebracht tegen de achterzijde van het blok garages behorende bij een appartementencomplex aan de Bontekoestraat in Presikhaaf. Er staan in deze straat vier van deze appartementencomplexen. Alle vier hebben ze een blok garages. Echter het blok garages behorend bij het complex aan de rand van Honigkamp is het meest zichtbaar (en bereikbaar) en de muurschildering is hier dan ook tegen de gevel aangebracht. Het is een illegale muurschildering gemaakt door Stixel (wiens naam nadrukkelijk zichtbaar is) en Nico (herkenbaar aan de vuist links en rechts met daarin de letter N). Eerder was de wand ondergekleed door graffiti-sputters, de illegale muurschildering is een forse verbetering.

Locatie: Lange Water

18

Inzicht door Uitzicht (2008) is een bank van roodgelakt metaal die wordt doorsneden door een metalen raam met een openhangend metalen gordijn. In het gordijn staat de tekst: 'Vergezicht, jouw uitzicht biedt mij inzicht met mijn ogen dicht.' De bank is gemaakt door Willemijn Schellekens en Menno Schmitz voor het buurtbankenproject Presikhaaf.

In het verlengde van de oversteek passeren we de rode bank en gaan verder richting studentenflat HELIX, die je bijna recht voor je ziet. Kort voor de ingang van het imposante gebouw, een studentenflat, staat een opvallend bronzen kunstwerk.

De studentenflat zelf is zeker ook de moeite waard om bekeken te worden. Met een hoogte van 73 meter is het een landmark in de omgeving.

Locatie: Gildemeestersplein

Locatie: Gildemeestersplein

19

Nereïden (1968) zijn in de Griekse mythologie de dochters van de zee-god Nereus. Ze helpen zeelieden tijdens zware stormen. Het bronzen beeld van Nic Jonk, gefinancierd vanuit de percentageregeling, staat sinds 2018 recht voor de studentenflat HELIX. Daarvoor stond het aan de andere kant van het gebouw. Studentenflat HELIX is vooral 's avonds een lust voor het oog. De gekleurde panelen van de in 2017 door Giesbers Ontwikkelen en Bouwen getransformeerde kantorenflat van de Rijksgebouwendienst zijn dan verlicht in felle kleuren geel, rood, blauw en groen en tot in de verre omtrek te zien. Het ontwerp voor de gevel met verlichting is afkomstig van Chris Franken van architectenbureau Van de Ven Franken Onstenk (VFO) uit Eindhoven.

20

HELIX (2017) is de tot studentenflat omgebouwde kantorenflat van de Rijksgebouwendienst. Het pand is eigendom van SSH&, die zorgdraagt voor de studentenhuysvesting in Arnhem en Nijmegen. Aan het getransformeerde flatgebouw zijn tegen de gevel gekleurde panelen aangebracht die vooral 's avonds, als ze verlicht zijn, een futuristisch beeld opleveren. De panelen van de studentenflat zijn dan verlicht in felle kleuren geel, rood, blauw en groen en tot in de verre omtrek te zien. Het ontwerp voor de gevel met verlichting is afkomstig van Chris Franken van architectenbureau Van de Ven Franken Onstenk (VFO) uit Eindhoven. Het pand van 73 meter hoog dateert in de basis uit midden jaren 60 en was het regionale kantoor van de Rijksgebouwendienst. Het architectenbureau P. Zanstra en A.W. Gmelig Meyling heeft volgens de bouwtekeningen van destijds het ontwerp voor de torenflat gemaakt.

Met de ogen gericht op de studentenflat passeren we deze voorlangs naar links. Direct daarna gaan we weer naar rechts en bij de fietsoversteek steken we naar links over. Dit heet IJssellaan en direct na het grote flatgebouw is links een plantsoen met daarachter een parkeerterrein. In dat plantsoen, dit heet overigens Hisveltplein, staat een opvallend wit object.

We steken nu het parkeerterrein over en komen uit bij een kleine speeltuin. Aan de rand daarvan staat een kunstwerk dat niet altijd op die plek heeft gestaan.

Locatie: Hisveltplein

Locatie: Hisveltplein 25

21

De vier jaargetijden (2017) is een door Jeroen Jongeleen van de sloop gered onderdeel van een kunstwerk bestaande uit witte stenen, dat in de zijtuin van het CCV-kantoor stond, achter Winkelcentrum Presikhaaf. Het kunstwerk bestond uit twee delen. Een groot en lang deel was al gesloopt. Het andere, kortere deel werd op het allerlaatste moment uit het puin gehaald en kreeg een nieuw leven in de publieke ruimte van Presikhaaf. CCV is een bedrijf uit Arnhem dat toonaangevend op het gebied van het elektronisch betaalverkeer. Het kunstwerk werd door het personeel bij het vijftwintigjarig of veertigjarig bestaan van het bedrijf in 1983 of 1998 aan de directie aangeboden. Het bedrijf kan er niets meer over terugvinden en bezit geen specifieke informatie over het kunstwerk.

22

Figuren (1967) stelt zeven personen voor die in lengte variëren. Het is een abstract, strak vormgegeven kunstwerk van hout en metaal. In 1967 werd het kunstwerk van Ubbo Scheffer in de Roompotstraat geplaatst. Enige jaren geleden is het naar de huidige plek verplaatst. Van kunstenaar Ubbo Scheffer staan meerdere kunstwerken in Arnhem. Eind 1962 ontving hij de Arnhemse Cultuurprijs.

We gaan weer verder en gaan voorbij het speeltuintje rechtsaf de Schoutenstraat in. Die volgen we tot het eind en gaan dan rechtsaf. We komen dan op het Cloekplein, waar we links achterin naar de ingang van het flatgebouw gaan. Aan de zijgevel van die ingang hangt, aan de buitenzijde, een subtiel kunstwerkje.

Locatie: Cloekplein

23

Quattro Stagioni is een onopvallend gevelornament tegen de zijgevel van de flat aan het Cloekplein. Het is waarschijnlijk door een particuliere bewoner geplaatst en het kleine ornament lijkt het meeste op vier over elkaar buitelende lappenpoppen. De naam Quattro Stagioni is bedacht door Jeroen Jongeleen (alias Influenza) die rond 2020 een van de drijvende krachten was achter het kunstenaarscollectief Locatie Spatie (zie ook routenummer 7). In 2018 heeft hij ook een kopie gemaakt van het gevelornament en opgehangen tegen een zijgevel in de Keulse Slag nabij huisnummer 80.

Ons volgende object, geen muurschildering maar een grondschildering, bevindt zich in Winkelcentrum Presikhaaf. We gaan na de flat naar links en daarna weer meteen naar links. Je bent nu op het Raadsheerplein en we gaan naar een van de zij-ingangen van het winkelcentrum. Let overigens ook op de voetgangersbrug over de weg waar je onderdoor loopt. Die is in mei 2025 herplaatst nadat deze een halfjaar verwijderd is geweest voor groot onderhoud. Straks zien we die voetgangersbrug ook een keer vanaf de andere kant van de weg.

Maar wij gingen dus het winkelcentrum in, heel specifiek via de deur van het overdekte deel vanaf deze kant. Een stuk het overdekte winkelcentrum inlopend zie je vanzelf, middenin het looppad en ter hoogte van Specsavers Opticiens, een opvallende grondschildering.

Locatie: Hanzestraat

24

Arnheems Meisje (2024) is een grondschildering op de vloer van Winkelcentrum Presikhaaf. Het kunstwerk van Rianne te Kaat zit vol symboliek en toont een hoofd van een meisje dat vanuit de vloer van het winkelcentrum omhoog lijkt te komen naar een koekje in haar haar, het bekende koekje Arnheems Meisje. Volgens Te Kaat roept de schildering nieuwsgierigheid en verwondering op. Het meisje op de grondschildering draagt opvallende en modieuze kleding, als een verwijzing naar het Arnhemse Modekwartier. En de kleuren van haar bril en jurk zijn een verwijzing naar de Arnhemse vlag. De schildering is mogelijk gemaakt door Specsavers Opticiens en heeft een serieuze boodschap. Met deze kleurrijke grondschildering wil het bedrijf meer aandacht vragen voor de ogen en mensen bewust maken van het belang van een regelmatig oogonderzoek.

Voor een kunst- en cultuurroute is een winkelcentrum natuurlijk verder niet zo interessant. We keren daarom ook om en verlaten het weer via dezelfde deur. We gaan verder in het verlengde van het looppad van het winkelcentrum en slaan verderop linksaf. Daarna gaan we vóór de oversteek rechtsaf, dit is de Lange Wal. We gaan nu naar twee bijzondere objecten ongeveer 500 meter verderop. Een daarvan is een gemeentelijk monument uit 1900. Bij het kruispunt met verkeerslichten steken we rechtdoor over en gaan in het verlengde van de oversteek verder de Volkerakstraat in. Die weg volgen we tot aan het oude spoorviaduct. Rechts voor dit spoorviaduct staat in de kleine tuin van het Gemaal Driepoorten het eerste bijzondere object.

Nu kijken we naar het spoorwegviaduct, zoals gezegd een gemeentelijk monument. Het enige gemeentelijk monument in Presikhaaf.

Locatie: Driepoortenweg

25

Gemaal Driepoorten (circa 2000) is ruim een meter hoog en heeft duidelijk een relatie met de techniek van het gemaal. Het kunstwerk is door Dick Jorritsma gemaakt van een van de centrifugaalpompompen die ter plekke dienst hebben gedaan. Het Gemaal Driepoorten werd in 1956 in gebruik genomen en heeft tot 2000 dienstgedaan.

Locatie: Driepoortenweg

26

Spoorwegviaduct Driepoortenweg (1900) werd aangelegd ten behoeve van de spoorlijn van Arnhem naar de Duitse grens, welke vanaf het midden van de 19e eeuw deel uitmaakte van de zogenaamde 'Rijnspoorweg', de belangrijke spoorwegverbinding van Amsterdam via Arnhem naar Duitsland. Het huidige spoorviaduct was ter vervanging van een ouder spoorviaduct dat na een aantal jaren niet bleek te voldoen. Dit nieuwe viaduct, het huidige dus, kreeg drie brede doorgangen bestaande uit een 'poort', de middelste doorgang, met aan beide zijden twee lagere rondboogdoorgangen. De grote middelste doorgang is bestemd voor het autoverkeer, de beide lagere doorgangen zijn voor voetgangers- en fietsers. Het spoorwegviaduct is een gemeentelijk monument en markeert als een soort scheidslijn de overgang van het industrieterrein ten zuiden van het spoortracé naar stadsdeel Presikhaaf ten noorden daarvan. Aan de zijde van het industrieterrein zijn links en rechts hardstenen gevelstenen aangebracht met resp. het opschrift ANNO en 1900.

We nemen nu het voetpad direct links naast het gemaal. Op een gegeven moment draaien we met het pad mee naar rechts en gaan over een bruggetje. We komen nu in de Slaakweg. Na dat bruggetje is rechts iets verderop een plantsoen met daar middenin een grote elektriciteitskast.

We gaan nu weer terug in de Slaakweg en rijden het bruggetje voorbij. We volgen de Slaakweg tot aan de verkeerslichten en oversteek met de IJssellaan. Kort hiervoor is rechts een grasveld met daar middenin een blauw speeltoestel.

Locatie: Braakman

Locatie: IJssellaan

27

Electriciteitskast (2026) ziet er niet meer zo standaard saai grijs uit zoals de meeste van dit soort, in dit geval grote, elektriciteitskasten. Streetartkunstenaar Andre HZS (pseudoniem van Martinus Papilaja) heeft er een blikvanger van gemaakt. Het veldje waarin de elektriciteitskast staat, is ineens het middelpunt van de buurt geworden. In de kleurrijke muurschildering zijn veel florale motieven herkenbaar, maar de goede kijker ziet ook een paar vogelkoppen en -veren. Daarnaast zijn er een tiental namen van buurtkinderen in de muurschildering aangebracht.

28

Aldo van Eijck (2018) is een door kunstenaar Jeroen Jongeleen bedachte titel voor een afgeschreven speeltoestel van architect en ontwerper Aldo van Eijck (1918-1999). Het speeltoestel was op de sloop terechtgekomen en is door Jongeleen (alias Influenza) als alternatief kunstwerk in de publieke ruimte geplaatst. Er was zelfs landelijke aandacht voor deze actie. In het NRC van 31 juli 2019 werd er uitgebreid aandacht aan besteed met het artikel 'Weg met de artwashing'. Bij de tekst in het dagblad was zelfs een foto van het in Presikhaaf herplaatste speeltoestel gepubliceerd.

We steken hier bij de oversteek over, gaan na de oversteek min of meer rechtdoor en gaan richting de nieuwbouwflats 'Merwijde'. In de bocht van de weg is links Kunstwerkplaats van kunstenaarscollectief KW37 gehuisvest. Sinds 2019 is dit de plek waar een aantal leden van het kunstenaarscollectief bij elkaar woont. Eerder was het collectief vanaf rond 2010 gehuisvest in Schuytgraaf en daarvoor aan de Koningsweg in Schaarsbergen. Kort na de bocht rechts is Turkiyem Moskee sinds 2001 gehuisvest. Hun pand dateert uit 1961 en was de Nijverheidsschool voor Meisjes, naar ontwerp van architectenbureau C. Nap en G.J.P. van Ede. Tegenover de moskee staan de eerdergenoemde nieuwbouwflats 'Merwijde'.

Tussen twee flats door, genaamd Jupiter en Venus, kom je op een groen binnenterrein met een opvallende bank.

We gaan weer terug naar de weg, vervolgen deze en slaan aan het eind rechtsaf de Merwedestraat in. Kort voor de wat ingewikkelde kruising met de Maaslaan staat rechts in het plantsoen een kunstwerk dat in totaal ongeveer vier meter hoog is.

Locatie: Eemslaan

29

Bank De Groot Vroomshoop (2025) is aangeboden door het bedrijf De Groot Vroomshoop, dat gespecialiseerd is in de bouw van flexwoningen. Het bedrijf heeft ter plekke in opdracht van de woningbouwverenigingen Volkshuisvesting en Vivare binnen één jaar tijd 148 wooneenheden/appartementen gerealiseerd, verdeeld over vijf woonblokken. Het bijzondere aan de houten woonblokken is, dat ze op deze plek vooralsnog voor de duur van tien jaar zijn geplaatst en t.z.t. verplaatst kunnen worden naar een andere plek.

Locatie: Merwedestraat

30

Snuffelpaal (1972) ziet eruit als een oude snuffelpaal die de luchtkwaliteit meet, maar is dat niet. Het is een door Willem Berkhemer uit Grieks kristaal marmer gehouwen beeld van twee meter hoogte. Het staat op een sokkel van eveneens twee meter, dus in totaal is het kunstwerk vier meter hoog. Het bijzondere aan het kunstwerk is dat het (als aardigheidje) wordt genoemd in een RIVM-rapport 'Landelijk Meetnet Luchtkwaliteit' uit 2013.

Direct achter die kruising met de Maaslaan, kijk wel goed uit, kijken we voor ons volgende object naar de kopse kant van het flatgebouw rechts. Overigens is het gebied waarin we ons nu bevinden het oudste deel van de wijk Presikhaaf. In dit deel heeft al veel stadsvernieuwing plaatsgevonden. Flats zijn gerenoveerd en er zijn een groot aantal nieuwbouwwoningen gekomen.

Ook zijn er meerdere flats gesloopt en vervangen door nieuwe flats. Die nieuwe flats zijn o.a. de flats Cannenburch, de Ehze, de Haar, Wijenburg en zorgcentrum Waalstaete. Voor de gesloopte flats was bij de bouw ervan in de jaren 50 in verband met materiaal schaarste gebruik gemaakt van oorlogspuin.

Maar wij kijken nu dus naar de kopse kant van het flatgebouw rechts.

Bij dat kruispunt gaan we nu rechts de Maaslaan in. Na ongeveer 100 meter is tegen de zijgevel van het flatgebouw links weer een muurschildering aangebracht, deze keer in een heel andere stijl.

Locatie: Scheldestraat 2

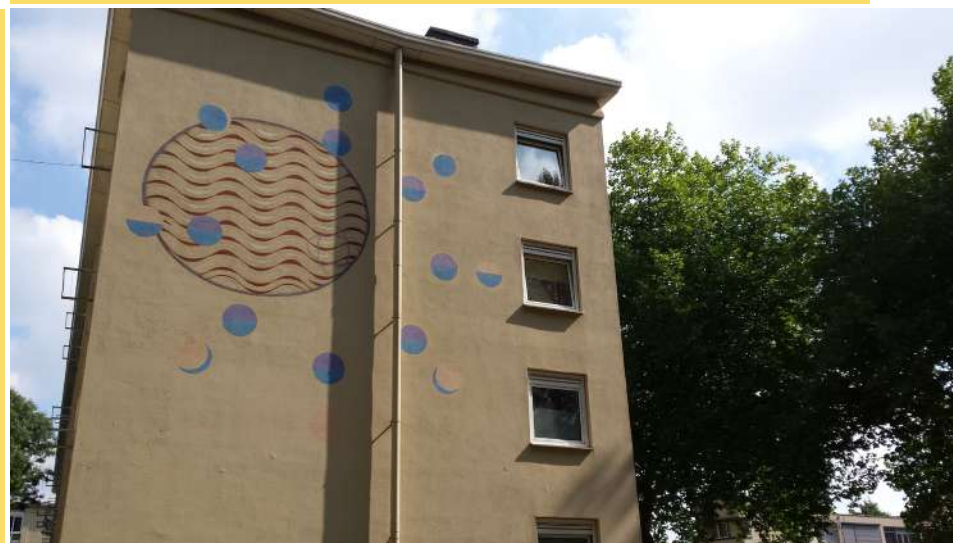
31

Muurschildering (1988) is niet het enige werk in Arnhem in de publieke ruimte van kunstenaar Ad Gerritsen. Hij maakte o.a. ook een werk voor de raadszaal in het Arnhemse stadhuis en ook bevinden zich enige tientallen werken van hem in de kunstcollectie van het provinciehuis van Gelderland.

De muurschilderingen hier in Presikhaaf zijn aangebracht op vijf panelen die tegen de zijgevel van de flat aan de Scheldestraat zijn aangebracht. Het zijn vier gekleurde portretten van twee vrouwen en twee mannen, en een ovale paneel met portretten in zwart-wit.

Door weersinvloeden beginnen de afbeeldingen langzaam te vervagen.

Locatie: Maaslaan 4

32

Muurschildering (1988) is aangebracht tegen de zijgevel van de flat. Het kunstwerk van Geert-Jan van Oostende bestaat uit een grote cirkel met daarin bruine golfjes en daar omheen zestien kleinere bollen, veelal blauw en paarskleurig. De flat uit begin jaren 50 is een ontwerp van het architectenepaar H. Lammers en C. Lammers-Koeleman.

Een soortgelijke muurschildering had de kunstenaar aangebracht op flats van hetzelfde architectenepaar in de Gelderse Rooslaan in Malburgen-West. Deze muurschildering is echter in latere jaren overgeschilderd.

We gaan verder in de Maaslaan en bekijken dan ruim 100 meter verderop een zwerfkei op drie meter hoogte in het plantsoen aan de linkerkant van de weg.

We keren hier om en gaan, iets terug, rechts de Vrij Nederlandstraat in. Daarna nemen we de derde straat links, de Griftstraat, en kijken naar de zijgevel van het eerste winkelpand rechts. Het winkelcentrum waarin deze winkel zich bevindt was begin jaren 50 het eerste winkelcentrum van Presikhaaf.

Locatie: Maaslaan 2

33

Luchtstenen (2000) bestaat uit een drie meter hoge stellage van drie rvs-poten met in de top een zwerfkei van circa 1.500 kilo. Het staat op het grasveldje rechts naast appartementencomplex De Voorst. Het object is geen 'onbekende' in de buurt. Een eind verderop staan van kunstenaar Rob Sweere bij het kleine winkelcentrum aan de Waalstraat drie soortgelijke luchtstenen (zie routenummer 37)

Locatie: Griftstraat t.h.v. huisnummer 34

34

Eerste steen winkelcentrum Presikhaaf I (1953) is destijds gelegd door burgemeester Chris Matser. Het winkelcentrum aan de Vrij Nederlandstraat was het eerste winkelcentrum in Presikhaaf en het ontwerp is van de Arnhemse architecten G.J.J. en N.P.A.M. van Hassel. In een periode van tien jaar zijn er vier kleine winkelcentra (winkelgebieden) in Presikhaaf verschenen: Vrij Nederlandstraat in 1953, Volkerakstraat in 1959, Honigkamp in 1962 en aan de Middachtensingel eveneens in 1962. Niet veel later, in 1967, kregen de kleine winkelcentra forse concurrentie van het veel grotere Winkelcentrum Presikhaaf (zie ook pagina 5).

We vervolgen onze weg in de Griftstraat tot het eind. Daar kijken we naar de gevel van het laatste pand aan de rechterkant van de weg.

We gaan weer verder en gaan rechtsaf de Scheldestraat in. Tegen de voorgevel van het eerste pand rechts op de hoek is een groot oranje paneel aangebracht.

Overigens komt hier tegenover in 2027 een nieuw kunstwerk in de openbare ruimte te staan. De maker ervan is Niels van Bunningen (genomineerde voor de Cultuurprijs Arnhem 2026) die op de kunstwerkplaats van kunstenaarscollectief KW37 woont (zie ook eerder). Het permanente kunstwerk nodigt uit om activiteiten te organiseren, elkaar te ontmoeten en zal bedoeld zijn om op te spelen. Het werk draagt bij aan het versterken van de sociale structuur van de wijk. De initiatiefnemer voor dit kunstwerk is Collectief Koppig die op het adres Scheldestraat 24 haar thuisbasis (zij noemen het liever hoofdkwartier) heeft.

Locatie: Griftstraat

Locatie: Scheldestraat 24

35

Portretgalerij Kunstportaal (2011) bestond uit tien portretafbeeldingen die waren aangebracht aan de voor- en zijgevel van Kunstportaal aan de Scheldestraat in Presikhaaf. Kunstportaal was een kunstzinnig dagbestedingscentrum met op de bovenverdieping ateliers van een aantal kunstenaars en op de begane grond ruimten voor dagbesteding, zoals workshops door kunstenaars voor mensen met een GGZ-achtergrond. De plek voor kunstenaars en kunstliefhebbers voorzag duidelijk in een behoefde. Echter, als gevolg van bezuinigingen moest het tien jaar later, eind 2021, alweer de deuren sluiten. Tegenwoordig heeft Collectief Koppig er haar thuisbasis. De vijf portretafbeeldingen tegen de voorgevel zijn verwijderd, de vijf portretafbeeldingen aan de zijgevel in de Griftstraat zijn behouden gebleven. De afbeeldingen zijn gemaakt door verschillende personen.

36

Coulissenbank (2008) staat tegen de gevel van het Kunstportaal. Het gaat niet zozeer om de bank zelf als om het grote oranje rode trespapaneel van vier bij vier meter achter de bank. Dit is beschilderd met een groot aantal alledaagse woorden en korte zinnen en is een ontwerp van Anook Cleonne Visser en Maarten Westra Hoekzema. De bank maakt deel uit van het buurtbankenproject Presikhaaf.

We vervolgen onze weg in de Scheldestraat, nemen de eerste afslag rechts en gaan de Waalstraat in. De derde afslag rechts is in feite het voorplein van het eerdergenoemde winkelcentrum uit begin jaren 50. Op dit voorplein kan het volgende object je niet zijn ontgaan, een inmiddels bekend kunstwerk, maar dan nu in drievoud.

We blijven de Waalstraat tot het eind volgen. Daar is rechts zorgcentrum Waalstaete, waar we naar binnen gaan en in de centrale hal uitkomen. In deze hal waren eerder drie objecten te zien, maar twee ervan zijn er niet meer. Prachtige gekleurde plafonddoeken uit 1999 van kunstenaar Leslie Gabriëls bleken in 2020 zo slecht dat ze na een opknapbeurt en herinrichting van de centrale hal niet meer zijn teruggeplaatst. En een groot raam met daarin zes kleinere glas-in-loodramen van de kunstenaar Joop Janssen (afkomstig van de sloop in 1990 van de kleine Eusebiuskerk in Arnhem) is tijdens diezelfde opknapbeurt en herinrichting van de centrale hal onherstelbaar beschadigd geraakt. Een object is dus behouden gebleven. Je kijkt er recht tegenaan als je de centrale hal binnenkomt.

Locatie: Waalstraat 22

37

Luchtstenen (2000) bestaat uit drie stellingen van drie meter hoog van drie rvs-poten. In de top van elke stelling ligt een zwerfkei van circa 1.500 kilo. Het kunstwerk van Rob Sweere staat dicht bij het kleine winkelcentrum. Een eindje verderop, om precies te zijn aan de Maaslaan, staat eenzelfde kunstwerk van de kunstenaar, maar dan bestaande uit één stelling (zie routenummer 33).

38

De ontmoeting is een bronzen beeld dat tegen de wand van de centrale ruimte van Waalstaete staat. Het slanke beeld is gemaakt door kunstenaar Sirwan Raouf en stelt twee mensen voor die elkaar in een golvende beweging ontmoeten. De oorspronkelijk uit Koerdistan afkomstige kunstenaar laat zich in zijn werk vaak inspireren door zijn herinneringen en gevoelens en alles wat zich tussen twee werelden afspeelt. Het kunstwerk heeft na een medio 2025 afgeronde grote verbouwing een nieuwe en veel mooiere plek gekregen in de vernieuwde ontmoetingsruimte.

Locatie: Waalstraat 36

We verlaten het zorgcentrum en gaan na de ingang rechtsaf en direct daarna linksaf. Dit is (weer) de IJssellaan waar we na ongeveer 100 meter bij de verkeerslichten in het verlengde van de weg oversteken. We kijken nu aan tegen het schoolgebouw van Leerpark Presikhaaf, verderop in de route heb je er beter zicht op en wordt er meer over verteld. We gaan hier linksaf de Laan van Presikhaaf in richting het spoorviaduct Presikhaaf. Ongeveer 400 meter verderop is kort voor een kruispunt aan de rechterkant een plantsoen met daarin een wel heel erg grote bank.

Je hebt het spoorviaduct Presikhaaf inmiddels al ongetwijfeld zien liggen. De brugpijlers zijn voorzien van een paar muurschilderingen die verwijzen naar het verleden van het gebied. Kijk wel goed uit als je de muurschilderingen van wat dichterbij wilt bekijken.

Locatie: Ruitenberglaan

39

Dhr. Janssen (2008) is feitelijk een grote houten picknickbank met erin gegraveerde teksten. Ooit was het misschien wel de langste picknickbank van Nederland. Maar tegenwoordig zijn het duidelijk twee picknickbanken, alsof de picknickbank doormidden is gezaagd. Het ontwerp van Linda van Sommeren en Jozua Zwaagman werd geplaatst in het kader van het buurtbankenproject Presikhaaf. De bank is er door de weersinvloeden in al die jaren niet beter op geworden.

40

Spoorviaduct Presikhaaf (2021) is een grote muurschildering die is aangebracht tegen de brugpijlers van het spoorviaduct. Het viaduct is de grens tussen de buurt Plattenburg en de wijk Presikhaaf. Het is een initiatief van enige buurtbewoners die de muurschildering samen met Verbrigade hebben bedacht. Aan de zijde van het autoverkeer zijn de namen Presikhaaf en Plattenburg aangebracht. Aan de buitenzijde van beide brugpijlers zijn historische muurschilderingen aangebracht die de geschiedenis van het oude Landgoed Presikhaaf vastleggen. Als basis daarvoor is een oude landkaart gebruikt die laat zien hoe de omgeving er in 1874 heeft uitgezien. Aan de ene zijde wordt deze landkaart opgesierd met een afbeelding van Huis Presikhaaf. In 1974 werd dit landhuis gesloopt. Aan de andere zijde wordt deze landkaart opgesierd met een afbeelding van vrouwenklooster Bethaniën dat in de 15e en 16e eeuw in deze omgeving heeft gestaan.

Locatie: Wichard van Pontlaan

We gaan weer terug richting de grote bank en gaan voorlangs naar links verder. We gaan naar de Heemtuin Presikhaaf van Natuurcentrum Arnhem. De ingang van die heemtuin is schuin tegenover de fietsenstalling van Stadsboerderij Presikhaaf. Als je de heemtuin betreedt, zie je al snel achterin een 'ruïne'.

We verlaten de Heemtuin op dezelfde manier als we gekomen zijn en nemen ertegenover het pad en gaan het ongeveer 26 ha grote Park Presikhaaf in.

Park Presikhaaf is in de tweede helft van de jaren 50 aangelegd en medio jaren 60 afgestemd op het nieuwe Winkelcentrum Presikhaaf. Rond 2005 heeft er een grote herinrichting plaatsgevonden en in 2007 werd het park heropend. De voetgangersbrug over de IJssellaan werd in 1970 in gebruik genomen en daardoor werd het park in één klap veel toegankelijker voor een groot deel van de wijkbewoners. We gaan in het park zeven objecten bekijken, te beginnen bij een herbouwd NS-stationnetje, het T-Huis. We volgen het pad en gaan bij het kruispunt van paden naar links. We komen nu vanzelf uit bij het terras van het genoemde T-Huis.

Locatie: Ruitenberglaan 4

Locatie: Park Presikhaaf

41

De Ruïne is in 2008 opgebouwd met stenen van een uit 1838 daterende oude schuur, afkomstig van het erf van Stadsboerderij 'De Korenmaat' aan de Marius van Beeklaan 5 in Arnhem-Zuid. Deze boerderij is onderdeel van Natuurcentrum Arnhem, net zoals de Heemtuin waarin de ruïne ligt. Bij de 'bouw' van de ruïne is veel materiaal hergebruikt, niet alleen de stenen maar ook de mortel en allerlei puinresten. De ruïne bevindt links naast een heuvel die het hoogste punt van de Heemtuin is en bestaat uit een ruwe dikke bakstenen muur van ongelijke hoogten met daarin twee halfronde vensteropeningen en een rond poortje. In de muur is zoveel mogelijk reliëf aangebracht, zodat kieren en randen een mooi hechtingspunt zijn voor muurplantjes en ook zorgen voor de nodige schaduw en vocht. In de loop der jaren is de ruïne er alleen maar mooier op geworden.

42

T-Huis Presikhaaf dateert in de basis uit 1954 en was voorheen de achterzijde aan de Amsterdamseweg, de zgn. Sonsbeekzijde, van het voormalige Arnhemse NS-station. Dat station dateerde eveneens uit 1954 en beide wederopbouwgebouwen waren een ontwerp van architect H.G.J. Schelling. Door uitbreiding van het NS-station Arnhem, tegenwoordig Arnhem CS, moest ook het kleine station aan de Amsterdamseweg gesloopt worden. Dat gebeurde in 2010, maar gelukkig werd het daarna herbouwd in Park Presikhaaf, waar het gebouwtje sinds 2012 dienstdoet als lunchgelegenheid. SIZA Arnhem is de uitbater van de locatie. Bij de inrichting destijds is de Arnhemse ontwerper Ruud-Jan Kokke gevraagd om een interieurplan te maken. Het resultaat daarvan, Kokke X Siza, is een interieurlijn van meubels en accessoires die met nauwe betrokkenheid van cliënten van SIZA Arnhem tot stand is gebracht.

We verlaten het T-Huis via het pad direct voor het T-Huis en gaan bijna meteen een bruggetje over. Daarna nemen we het pad naar rechts. We gaan nu naar een langwerpige vijver recht voor ons. Maar eerst kijken we naar rechts waar we een mooi uitzicht hebben op het schoolgebouw van Leerpark Presikhaaf, dat we eerder vanaf de andere kant zagen.

Aan diezelfde rechterkant zie je, iets naar links, ook een soort krukjes, waarover later meer. We gaan verder naar de langwerpige vijver en gaan richting de waterkant. Langs die vijver is een wandelpad aangelegd, ook wel boulevard of promenade genoemd, met een verlichting bestaande uit 12 lichtzuilen. Die lichtzuilen dateren uit 2012 en geven, als ze het doen, 's avonds gekleurd licht. Onderdeel van die promenade is ook een pergola, waar we onderdoor gaan. Uit die pergola komend, zien we rechts weer de voetgangersbrug die bij routenummer 24 ook werd genoemd. Maar onze aandacht gaat vooral uit naar de vier hoofden rechts die boven het water uitsteken.

Locatie: IJssellaan 89

Locatie: Park Presikhaaf

43

Leerpark Presikhaaf werd in 2010 in gebruik genomen. Het pand met de opvallende groene dakpartij, die aan de rechterzijde in het water lijkt uit te lopen, is een ontwerp van Broekbakema Architecten uit Rotterdam en ontving in 2011 de publieksprijs van de Heuvelinkprijs. Dit is een tweejaarlijkse Arnhemse architectuurprijs voor de beste nieuwbouw in de stad.

Voor de aankleding van de binnenzijde van het nieuwe schoolgebouw was het kunstenaarsduo Ruud-Jan Kokke en Petra Hartman aangetrokken. Zij hebben o.a. opvallende grote kleurvlakken gebruikt als herkenningskleuren bij de toegangsbruggen, de boeiboorden van de gangen op de begane grond, bij interne entrees en op de vloer van de aula van de praktijkschool. Tevens hebben zij de opvallend gekleurde wanden van de binnenstraten voorzien van grote foto's die door leerlingen gemaakt zijn.

44

Sitting Leaders (2008) staat in de vijver aan de rand van Park Presikhaaf bij de IJssellaan. Het kunstwerk van de Spaanse kunstenaar Fernando Sanchez Castillo was onderdeel van Sonsbeek 2008. Het kunstwerk bestaat uit vier hoofden (Stalin, Franco, Lodewijk XIV en een anoniem staatshoofd) die elkaar met vergankelijke water-woorden bespuwen. Het is een ironische voorstelling die aanleiding geeft de ernst van de politiek in twijfel te trekken en erom te lachen.

We vervolgen nu onze weg op de promenade tot het eind, waar we links een skatebaan zien met daarachter een industrieel vormgegeven kubus.

Je bent nu aan de uiterste oostgrens van Park Presikhaaf, maar we verlaten het park nog niet. We nemen het pad achter de kubus links afslaand en nemen na ongeveer 250 meter het tweede pad rechts. Dit pad slingert een beetje en na ongeveer 150 meter, na wat hoge struiken links en rechts, stoppen we even. We komen hier direct weer terug, maar eerst gaan we aan de rechterkant de eerdergenoemde krukjes bekijken en ook nog een paar fantasie-speeltoestellen.

Direct na die struiken lopen we naar rechts het veld in en zie je al snel weer een paar van die vreemde krukjes staan.

Locatie: Park Presikhaaf

45

Chuck-a-Luck (2012) is een mobiele kubus van vijf bij vijf meter die als podium in de wijk gebruikt kan worden. Het podium annex kubus kan gekanteld worden en biedt daardoor verschillende gebruiksmogelijkheden: van buitenbioscoop tot dansvloer en van voetbalparcours tot zeepkist. Het was de bedoeling dat de door architectencollectief Raumlabor Berlin ontworpen kubus door de wijk zou 'rollen', maar daar is het niet van gekomen. Inmiddels is de kubus ook een geliefd object voor graffitikunstenaars. Het project is gerealiseerd door cultuurscout Presikhaaf, Motel Spatie en Kunstbedrijf Arnhem.

Locatie: Park Presikhaaf

46

Zitmeubilair (2008) is een serie van drie verschillende zitelementen die in Park Presikhaaf staat. De door IPV Delft ontworpen serie zitelementen bestaat uit twee verschillende banken, een met leuning en een zonder leuning, en een stoeltje of beter gezegd krukje. Dit krukje, waarvan er meerdere her en der door het park verspreid staan, is het meest opvallend. Het bestaat uit een eenvoudig stalen frame met wat scheefstaande stalen poten en een houten lattenblad dat min of meer is ingelegd. Deze krukjes staan in groepjes van twee of drie of soms zelfs wel van een stuk of zeven in het park en vooral de grotere groepjes worden regelmatig gebruikt als barbecueplek met de barbecue in hun midden.

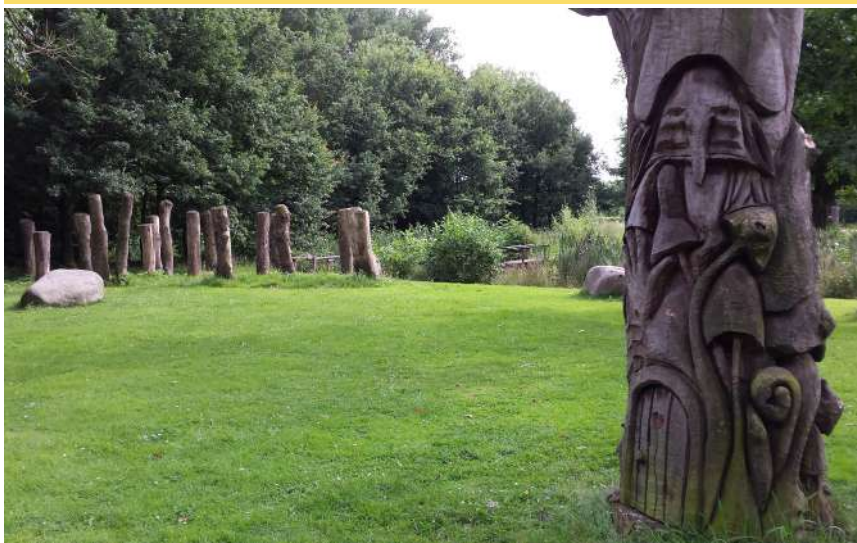

Tegenover deze krukjes is een speelveldje met een paar fantasie-speeltoestellen. Maar daar zijn er meer van. Daarvoor lopen we tussen de krukjes en de speeltoestellen door en komen bij een wiebelbruggetje. Aan de andere kant van dat wiebelbruggetje zie je vanzelf nog meer fantasie-speeltoestellen.

Nu gaan we terug naar de plek waar we net het veld zijn ingelopen. We gaan, het pad naar rechts volgend, verder en al snel zie je aan de linkerkant van het pad drie natuurstenen beelden.

Locatie: Park Presikhaaf

Locatie: Park Presikhaaf

47

Sprookjesboom (2007) bestaat uit een bewerkte eikenboom. De boom was al jaren dood en werd na de kap rechtop gezet en verankerd. De boom is daarna door boomkunstenaar Gert-Jan van Dunnewold over de hele lengte bewerkt en getransformeerd tot een totempaal. Dunnewold heeft het samen met Jeroen Compagne in opdracht van de gemeente Arnhem gemaakt. Elders in het park staat soortgelijk werk.

48

Pietre in Olanda / Stenen in Nederland (1986) behoort tot een serie beelden die op drie plaatsen in Arnhem staan. In park Presikhaaf bestaat het kunstwerk uit drie rechtopstaande ruwe stenen met horizontale strepen. In een van de drie stenen is de helft van een gezicht te zien. Het tweede beeld staat op de Schelmseweg en het derde beeld staat op de Amsterdamseweg. De beelden zijn een verlaet geschenk voor het 750-jarig bestaan van Arnhem in 1983. Ze werden geschonken door de Arnhemse Sardijnse vereniging Circolo Sardo Amici Mediterranei als dank voor de verleende gastvrijheid in het verleden van de Arnhemse bevolking aan de buitenlandse gastarbeiders uit Sardinië (Italië). De beelden zijn door Pinuccio Sciola gemaakt van natuursteen uit Sardinië.

Het pad weer verder volgend, kom je uit op de Ruitenberglaan waar we, naar rechts afslaand, Park Presikhaaf verlaten. Aan de linkerkant zie je al snel een hek met daarachter het terrein van Hogeschool Arnhem-Nijmegen (HAN). Op de plek waar de tuin achter het hek het breedst is, staat een kunstwerk dat, afhankelijk van het seizoen, wel of niet goed te zien is. Dit is het eerste van vier kunstwerken die we op het terrein van de HAN gaan bekijken.

De HAN, in 1996 ontstaan uit meerdere fusies met betrokkenheid van twintig zelfstandige onderwijsinstellingen, heeft op haar Arnhemse campus in Presikhaaf vier grote locaties, t.w. Ruitenberglaan 26, 27, 29 en 31.

Maar eerst bekijken we dus het kunstwerk achter het hek.

Locatie: Ruitenberglaan 27

49

Het symbool (2002) staat aan de achterzijde van het HAN PABO-gebouw aan de rand van het fietspad en achter een hek dat het fietspad met het terrein van de HAN scheidt. Door de begroeiing is het uit verschillende kleuren bestaande kunstwerk nauwelijks zichtbaar, maar in de herfst en winterperiode is het vanaf de Ruitenberglaan goed zichtbaar. Het kunstwerk van Diane Dyckhoff heeft als ondertitel 'De natuur als metafoor' en symboliseert de inhoudelijke functie van PABO en Markant (een basisonderwijsinstelling) en de intenties van hun samenwerking.

Het gebouw achter dit kunstwerk is het PABO-gebouw van de HAN waar we nu ook naartoe gaan. We volgen de weg langs het hek en gaan onder een voetgangersbrug door. Direct daarna gaan we linksaf door het hek het terrein van de HAN op. Dit hek is buiten schooltijden meestal gesloten. We gaan nu naar de voorzijde van het gebouw links, waar de ingang tot het PABO-gebouw is. Ga hier naar binnen, natuurlijk hooguit met slechts een paar personen tegelijk, en vraag bij de receptie aldaar of je even de grote muurschildering mag bekijken. Rechts om de receptie lopend is deze in de ruimte achter de receptie te zien.

Locatie: Ruitenberglaan 27

50

Papageno (1999) is een kleurrijke muurschildering rechts achter de receptie van HAN PABO. Het kunstwerk van Hanni Stolker, zeker vijftien meter hoog en ruim vijf meter breed, stelt Papageno voor (de fluit spelende vogelvanger in de opera Die Zauberflöte) met op de achtergrond een aantal, in grootte variërend, gekleurde vlakken.

We verlaten het gebouw weer en verlaten dit deel van het terrein van de HAN via het toegangshek waar we ook het terrein opkwamen. Na ongeveer 25 meter gaan we schuin rechts via het toegangshek het terrein van HAN Techniek op. Ook dit hek is in de weekenden meestal gesloten. Het eerste kunstwerk dat we hier gaan bekijken staat rechts voor de ingang van het pand HAN Techniek.

We gaan nu het gebouw binnen. Vraag bij de receptie of je even naar het lichtkunstwerk van Janske Hombergen mag kijken. Bij toestemming vind je het door naar links te lopen en aan het einde van de hal linksaf een gang in te gaan. Tegen de linkerwand zie je het lichtkunstwerk.

Locatie: Ruitenberglaan 26

51

O pstijgende en neerstortende Icarus (1965) is een bronzen figuur op een hoge paal voor de ingang van het gebouw HAN Techniek. Het kunstwerk van Marius van Beek werd speciaal ontworpen voor de binnenplaats van het vorige gebouw van de HTS aan de Ruitenberglaan. Tijdens het maakproces werd het beeld eerst in polyester gegoten en pas daarna in brons. De polyesterversie werd een jaar later tentoongesteld in Maastricht.

52

H orizontale beweging (2009) is een lichtkunstwerk van neon en led, met een lengte van ongeveer twintig meter en een hoogte van twee meter. Je vindt het door na de receptie van het gebouw HAN Techniek naar links te lopen en aan het einde van de hal linksaf een gang in te gaan. Tegen de linkerwand zie je dan het lichtkunstwerk. De bewegingen en het geluid dat passanten in de gang produceren, vertaalde de kunstenaar in een beeld- en geluidverhaal. Hierbij heeft kunstenaar Janske Hombergen gebruik gemaakt van foto's waarin bewegend licht een horizontaal spel van lijnen en strepen oplevert. Het kunstwerk reageert op de bewegingen en het geluid van de voorbijgangers.

Locatie: Ruitenberglaan 26

We verlaten het terrein van HAN Techniek zoals we ook gekomen zijn en gaan na het toegangshek rechtsaf een fietspad op. Aan het eind daarvan gaan we weer rechtsaf. Dit heet Lange Water. Daarna nemen we, tegenover de zij-ingang van HAN Techniek, links het voetgangerssluisje aan de overkant van de weg. Je komt dan uit in de Sterkenburglaan. Je bent nu in het buurtje Elsweide. Hier staan circa 300 woningen, veelal gebouwd in de tweede helft van de jaren 60. We nemen in deze straat de eerste weg links, de Hardenbroeklaan, en gaan verderop rechts de Beverweerdlaan in. Daarna draaien we met deze weg mee naar rechts en links. Aan het eind van de weg gaan we rechts de Moersbergenlaan in. Links bij huisnummer 34 zien we tegen de gevel het volgende object.

Locatie: Moersbergenlaan 34

53

God (1970) is hoog in de gevel aangebracht van het pand Moersbergenlaan 34. Het metalen kunstwerk van circa twee meter breed en een meter hoog is in opdracht van de eigenaren van het pand gemaakt. Zij vonden destijds dat hun nieuwbouwwoning een veel te kale voorgevel had. De onbekende kunstenaar gaf het kunstwerk de titel God mee. De witte cirkel met het donkere rondje erin stelt God voor. De gekleurde vlakken draaien daar omheen, net zoals, volgens de kunstenaar, alles om God draait.

Let in dit buurtje Elsweide ook op de driehoekige putdeksels die in de meeste straten middenin het asfalt liggen. Ze zijn ter afdekking van inspectieputten van de riolering en zijn, voor zover bekend, de enige driehoekige putdeksels die er in Nederland zijn.

We gaan verder in de Moersbergenlaan en aan het eind draaien we mee naar rechts. Daarna gaan we bij de T-splitsing naar links de Drakensteinlaan in. Die volgen we tot het eind bij de oversteek met verkeerslichten. Kort daarvoor staat links een Social Sofa. Een Social Sofa is een betonnen bank die door een groep actieve wijkbewoners wordt beplakt met kleurrijke mozaïeksteentjes en fungeert als ontmoetingsplek in de wijk. In totaal staan er in Arnhem tussen de vijftien en twintig Social Sofa's.

Locatie: Drakensteinlaan

54

Social Sofa (2014) staat aan het eind van de Drakensteinlaan en heeft, ter ere van het nieuwe koningspaar Willem Alexander en Máxima, als thema Kroningsbank. Kort voor de eerste koningsdag van de nieuwe koning (27 april 2014) werd de Social Sofa onder grote belangstelling van de wijkbewoners onthuld. Het initiatief voor de Social Sofa kwam van een werkgroepje, bestaande uit de wijkbewoners let Harderwijk, Conny Bloemendaal, Mariëtte Hendriks en Marlies Meekels. Meerdere vrijwilligers hebben geholpen bij het plakken van de mozaïeksteentjes. Hierbij werden zij ook geholpen door leerlingen van Leerpark Presikhaaf die eerder ook betrokken waren bij het ontwerp van de bank. Op de voorzijde van de bank een prominente W en M met daartussen een gouden kroon. Op de achterzijde de Nederlandse vlag met een oranje wimpel, een rode ballon en de naam HOLLAND.

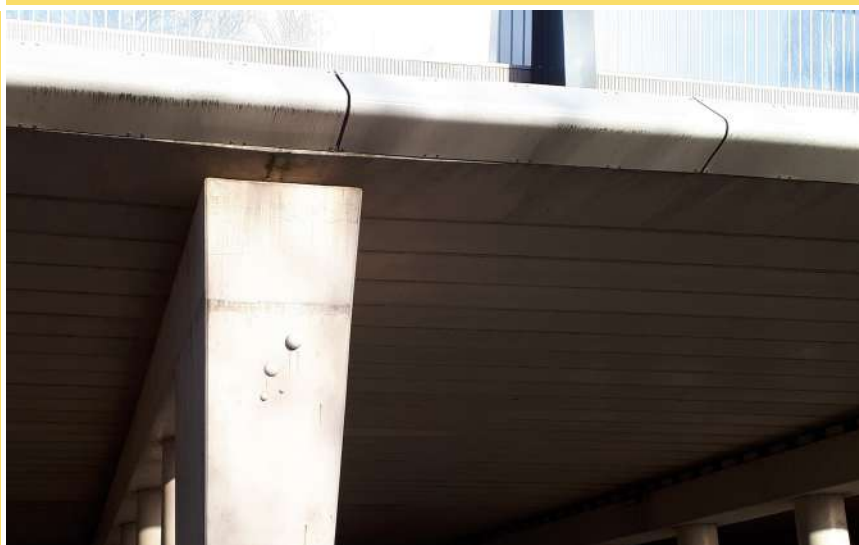

We blijven even aan deze kant van de weg en gaan vòòr de verkeerslichten linksaf richting Velp. Je gaat dus tegen het fietsverkeer in, let dus extra op. Pal voor het viaduct van de A12 kijken we naar de brugpijler aan de Arnhemse kant.

We keren om en nemen de eerstvolgende weg linksaf. Om daar te komen moeten we iets verder de weg oversteken, kijk hier wel goed uit. Die eerstvolgende weg linksaf heet IJsselburcht en wij gaan speciaal naar het pand IJsselburcht 3 aan de linkerkant van de weg. Op een aangename manier word je bij dit pand welkom geheten.

Locatie: IJssellaan

55

Droog beton (2012) is te vinden op diverse plekken in Arnhem. Het zijn kleine tempex bubbels in de kleur van vers beton. Kunstenaar Marcel Daelmans (alias Biop) wil hiermee uitdrukken dat logge en lompe betonskeletten, waar Nederland vol mee staat, met een simpele versiering een stuk levendiger worden. Hij heeft de bubbels op meerdere plekken in Arnhem aangebracht. Zoals tegen de zijkant van het viaduct aan de IJssellaan bij de grens met Velp, aan de buitenkant van de pijlers van de Nelson Mandelabrug (inmiddels wel overgeschilderd) en langs het spoorperron bij Arnhem-Centraal.

Locatie: IJsselburcht 3

56

Olifantje (rond 2010) staat prominent voor de ingang van het Lorentz Ondernemerscentrum bij IJsselburcht 3 in Presikhaaf. Het natuurstenen 'zachte' beeldje van een onbekende kunstenaar steekt prettig af tegen de strakke vormen van het gebouw waarin het bedrijf is gehuisvest.

Dit is niet het enige olifantje dat in Arnhem staat. Op het speelterrein van basisschool De Spil in Malburgen-West staat er een dat is gemaakt door Ab Diekerhof en op het speelterrein van de basisschool in de Damstraat in het centrum van Arnhem staat er een dat is gemaakt door Henk Vreeling.

We gaan verder in de IJsselburcht en gaan aan het eind rechtsaf. Dat heet nog steeds IJsselburcht. Daarna nemen we de eerste straat rechts, de Weldamlaan. We nemen vervolgens de tweede straat links, de Brekelenkampstraat. Aan het eind slaan we rechtsaf en meteen weer linksaf. Dit is de Boksbergenstraat en aan het eind daarvan is rechts, achter een hek en door struiken niet goed zichtbaar, een bakstenen gebouw. In dit gebouw, een voormalige PTT-telefooncentrale, bevindt zich Museum Telefan Arnhem, een museum over Telegrafie en Telefonie. Het kleine museum is slechts beperkt open, maar tijdens Open Monumentdagen is het altijd geopend. In dit museum bevindt zich een voor velen onbekende WOII-plaquette die is gemaakt door een bekende Arnhemse beeldhouwer.

Locatie: Singravenlaan 2

57

Plaquette gefusilleerde Arnhemse PTT-medewerkers Vught (1946) is ter herinnering aan vijf Arnhemse PTT-medewerkers die voor hun verzetsdaden tijdens WOII in Kamp Vught waren gevangen gezet. Door de oprukkende geallieerden in augustus 1944 werden door de Duitse bezetter en in allerijl gevangenen uit Kamp Vught naar elders overgebracht of zelfs gefusilleerd. Op 5 september 1944, ook wel bekend als Dolle Dinsdag Vught 1944, werden zo ook de vijf Arnhemse PTT-medewerkers gefusilleerd. De door de Arnhemse kunstenaar Gijs Jacobs van den Hof gemaakte plaquette, met daarop de namen van de vijf gefusilleerden, werd op 2 mei 1946 in de Arnhemse schouwburg onthuld door de directeur-generaal van de PTT. Daarna kreeg de plaquette een plek in het tijdelijke hoofdkantoor van PTT-telefoondistrict Arnhem aan het Willemsplein in Arnhem, voor de kenners het Dudok-pand van verzekeringsmaatschappij de Nederlanden van 1845. Na omzwervingen op diverse plaatsen in Arnhem is het nu te zien in het Telefan Museum Arnhem in Presikhaaf.

Het volgende object is circa 1,5 km verder en ligt aan de uiterste noordostrand van de wijk. We gaan hier linksaf de Singravenlaan in. Aan het eind daarvan gaan we linksaf, dit is de Middachtensingel. We draaien met de weg mee naar rechts en een eind verderop gaan we, vòòr het winkelcentrum en vòòr de bocht naar rechts, linksaf de Kamphuizenlaan in. Daarna nemen we de eerste weg rechts, de Hakfortlaan. Iets verder gaan we de eerste weg links in, de Biljoenlaan, en daarna de derde weg (dit is de Verwoldelaan, een voetpad) rechts. Daarna gaan we de eerste weg links, de Kemmenadestraat, in. Bijna direct is aan de rechterkant tussen twee garages de ingang van een zeer aantrekkelijk achterompad.

Locatie: Kemmenadestraat

58

Pinguïnenpad (2025) is een muurschildering die een glimlach om je mond tovert. De muurschildering aan het begin van het achterompad met de onofficiële naam Pinguïnenpad is een initiatief van de bewoners van het adres Kemmenadestraat 42. Die bewoners zijn fervent verzamelaars van pinguïns en bedachten, in samenspraak met de omliggende bewoners, om de saaie inkom van het achterompad op te fleuren. Je kunt wel zeggen dat ze hierin zijn geslaagd. Zowel links als rechts zijn op een roomwitte achtergrond meerdere pinguïns afgebeeld plus een geel 'straatnamenbordje' met de tekst Pinguïnenpad.

We gaan verder in de Kemmenadestraat en gaan aan het eind rechtsaf de Wildenborglaan in. Daarna nemen we de eerste straat links, dit is weer de Biljoenlaan. Die volgen we ongeveer 200 meter en na het flatgebouw aan de rechterkant gaan we rechtsaf de Rhederoordlaan in. Direct op de hoek rechts is een klein plantsoen met een rustbank en vier speelse objecten.

Locatie: Rhederoordlaan 2

59

Kattene (2016) bestaat uit vier kattenbeelden. Het zijn twee zittende oranje katten (van circa 75 centimeter hoog) en twee liggende witbeige katten (van circa een meter hoog). De speelse objecten van de Deense kunstenaar Lissy Boesen staan op een betegeld pleintje met een paar houten banken. Met hun zachte vormen zijn ze erg aantrekkelijk voor kleine kinderen. Jammer genoeg zijn ze door weersinvloeden vaak nogal vies en zijn de kleuren niet altijd goed herkenbaar. Op het Schuttersbergplein op de Geitenkamp staat een wit konijn in de herkenbare stijl van de kunstenaar.

We gaan nu op weg naar de laatste paar objecten van deze kunst- en cultuurroute.

De Rhederoordlaan verder uitrijdend is aan het eind rechts een klein plantsoen met een wat vreemd kunstwerk.

Locatie: Middachtensingel 145

60

Zonder titel (1973) is een abstract bronzen plastiek van circa twee meter. Ondanks de vreemde, grillige vorm valt het kunstwerk nauwelijks op in de omgeving. Het kunstwerk is van de hand van kunstenaar Chris van den Berg. Dat hij ook heel andere kunstwerken kan maken blijkt o.a. uit de kleurrijke kunstwerken die hij eind jaren 60 heeft gemaakt voor de entrees van de hoge flats op het Duifje en Immerloo.

We gaan hier linksaf de Middachtensingel in en nemen daarna de eerste straat rechts, genaamd Kinderkamp. Na ruim 300 meter gaan we de vijfde straat links in, dit heet Hoge Waard. Vervolgens draaien we vanzelf mee naar rechts de Lage Waard in. Aan het eind daarvan gaan we direct naar rechts Kermisland in, maar eerst kijken we links naar een plantsoen met een langwerpige vijver. Aan de rand ervan staat een kleine familie je op te wachten.

Locatie: Lange Water

61

De generaties (2012) staat aan de rand van een vijver bij het voormalige kantoor van Leisurelands. Het door Frans Goldhagen gemaakte beeld bestaat uit drie strakke betonnen figuren: een vrouw, een man en een kind. Het is geplaatst in het kader van het vijftigjarig bestaan van het bedrijf. In recreatiepark Heerderstrand, waar Leisurelands de eigenaar van is, staan soortgelijke beelden maar dan in zestigvoud. Aan de achterzijde van het kantoorpand, dat is aan het Kermisland, heeft ook een kunstwerk van het bedrijf gestaan. Dat stond op een soort toren en stelde een duiker voor die op een duikplank stond. Het beeld van de duiker is er niet meer, de 'duiktoren' is nog wel herkenbaar.

We gaan hier dus rechtsaf Kermisland in en aan het eind zie je links voor je De Parkschool. Deze school bevindt zich in een nieuw, in 2023 geopend schoolgebouw naar ontwerp van architectenbureau LKSVDD. In het nieuwe pand zijn twee scholen gehuisvest: Openbare basisschool De Parkschool (voorheen ter plekke gehuisvest in het gesloopte schoolgebouw) en de Islamitische basisschool Ibn-i Sina (voorheen gehuisvest in de uit 1902 daterende voormalige School nr. II in Klarendal).

Bij het gesloopte schoolgebouw stonden drie kunstwerken die in 2022 door Gemeente Arnhem in tijdelijke opslag zijn genomen. We zijn nu vier jaar verder en hopelijk krijgen de kunstwerken binnenkort weer een plekje rondom het schoolpand. Deze kunstwerken zijn dus nu (nog) niet te zien, maar hopelijk kun je er binnenkort weer van genieten.

Locatie: Kinderkamp 7

62

Foto links. Het beeld met de poes is in 1973 gemaakt door Marius van Beek en stond links schuin voor het gesloopte schoolgebouw. Het hardstenen beeld is ongeveer even groot als een kind in de onderbouw.

Foto midden. Het kunstwerk van de kikker is eveneens in 1973 gemaakt door Marius van Beek. Het beeld ter grootte van een kat stond aan de straatkant van het gesloopte schoolgebouw, verscholen in een patioachtige ruimte.

Foto rechts. Het bronzen beeld van (naar ware grootte) twee op elkaar staande kinderen is in 1968 gemaakt door kunstenaar Jan Teulings. Het kunstwerk met de titel 'Spelende kinderen' stond links aan de zijkant van de gesloopte school aan de rand van een grasveld. Het heeft ook jaren op een andere plek in Presikhaaf gestaan.

We gaan voorlangs de Parkschool naar links verder in de straat Kinderkamp. Aan het eind gaan we naar links de Middachtensingel in. Verderop bij de kruising met de verkeerslichten bekijken we het kunstwerk dat voor het schoolgebouw links voor het kruispunt staat. Het transparante schoolgebouw van ROC Rijn IJssel is eind 2008 in gebruik genomen en is een ontwerp van architect Erik Schotte van architectenbureau LIAG. Op de plek van het huidige schoolgebouw stond eerder het pand van de Scholengemeenschap voor Lager en Middelbaar Detailhandelonderwijs dat rond 2006 is gesloopt. Maar het kunstwerk is daar niet van afkomstig.

We steken hier bij het kruispunt over en gaan in het verlengde van de Middachtensingel verder. Dit heet Lange Wal en bijna direct zie je aan de linkerkant een vergroend en min of meer braakliggend terrein. Op de plek van dit braakliggende terrein heeft de uit rond 1960 daterende christelijke meisjesschool Louise de Colignyschool gestaan die in 2009 is gesloopt. Zie ook het vorige object. Een zeer grote gieter siert nu (nog steeds) dit braakliggende terrein.

Locatie: Middachtensingel 2

Locatie: Lange Wal

63

Vrouw met kind (1964) kan volgens een krantenbericht bij de onthulling van het beeld een dubbele betekenis hebben. Een oudere vrouw met een leerlinge die bij aankomst in een nieuwe omgeving aan een opleiding begint of het afscheid van een leerlinge van een docente als de opleiding volbracht is. Het beeld van Jac Maris stond eerder op een andere plek in Presikhaaf, nl. bij de uit rond 1960 daterende christelijke meisjesschool Louise de Colignyschool die aan de andere kant van het kruispunt was gehuisvest. Die school is in 2009 gesloopt en dat braakliggende terrein is nog steeds niet bebouwd, maar inmiddels wel min of meer vergroend. Zie ook het volgende routenummer.

64

Reizende Tuin (2016) is herkenbaar aan de grote groene gieter op rupsbanden. Deze gieter is speciaal ontworpen om een reizende tuin herkenbaar te maken. Het symboliseert het reizen van een tuin (de rupsbanden zijn te gebruiken als zitbank van een vervoermiddel) en participatie van bewoners (het water geven van beplanting). Het is een ontwerp van Marije van der Park van STUDIOvanderPark en LATU Werkhanden. De gemeente Arnhem heeft binnen het programma 'Aantrekkelijke centrumstad' besloten om per jaar één tot twee braakliggende terreinen om te vormen tot Reizende Tuinen. Zo'n braakliggend terrein kan met betrokkenheid van lokale bewoners worden ingericht als tuin, speelplek of ontmoetingsplaats. Zo gauw het terrein bebouwd wordt, verhuist de gieter naar een ander braakliggend terrein. In 2012 werd de gieter voor het eerst geplaatst in De Laar (Oost) en Malburgen. Sinds 2016 staat de gieter dus in Presikhaaf. Hoe lang zou hij nog blijven staan?

Dit was dus het laatste object van de uitgebreide kunst- en cultuurroute door de wijken Presikhaaf-Oost en Presikhaaf-West. We vervolgen onze weg in de Lange Wal en gaan ruim 500 meter verder bij het kruispunt met de verkeerslichten naar links. Je ziet nu direct aan de linkerkant MFC Presikhaven, het beginpunt van deze route.

Maar er zijn nog twee objecten die tot het grondgebied van Presikhaaf, specifiek Presikhaaf-Oost, behoren. Deze zijn niet in de route opgenomen omdat ze daarin erg lastig zijn in te passen. Het gaat om het bedrijventerrein IJsseloord II en om het Velperbroekcircuit. Het bedrijventerrein ligt aan de rand van het Velperbroekcircuit. Op dat bedrijventerrein staat bovenop een bijna 20 meter hoge aangelegde grasheuvel een beeld van een hert. Het is niet te missen.

Locatie: Meander

65

Hert 2.0 (2006) is het ruim zeven meter hoge hert dat uitkijkt over het Velperbroekcircuit. Het kunstwerk is gemaakt door kunstenaarscollectief G.A.N.G. (Rob Groot Zevert, Hans Jungerius en Melle Smets) en staat op die plek vanaf 2012. Eerder stond het kunstwerk, toen met de titel RIJNDEER, op het dak van de overdekte busterminal bij Centraal Station Arnhem. Het werd in opdracht van Essent gemaakt voor hun kantoor aan het Stationsplein. Na vertrek van Essent werd het kunstwerk aan Arnhem geschonken en verplaatst naar de huidige plek. Het beeld, een echte landmark, verwijst naar de Veluwe. De grasheuvel waar het beeld op staat is bijna twintig meter hoog en is in de jaren 90 kunstmatig aangelegd. De ondergrond ervan bestaat uit huisvuil afkomstig van de vroegere gemeentelijke vuilstortplaats IJsseloord. Uit onderzoek bleek ook dat de betreffende grond sterk was verontreinigd door de zware industrie in de direct omgeving.

Het Velperbroekcircuit ligt, vanuit het centrum van Arnhem gezien, direct achter het eerdergenoemde bedrijventerrein IJsseloord II. Het basisontwerp van de omgeving van dit verkeersknooppunt is van de hand van een kunstenaar. Dezelfde kunstenaar, Hans Koetsier, heeft in Arnhem ook de grote felblauwe 'poort' ontworpen die voor het voormalige Girokantoor aan de Velperweg staat. Voor dat voormalige Girokantoor stonden nog een paar soortgelijke kunstwerken van Koetsier in de kleuren rood, geel en wit. Deze kunstwerken zijn in 2018 bij de start van de transformatie van het voormalige Girokantoor tot het huidige High Park 'per abuis' in de shredder beland.

Locatie: Velperbroekcircuit

66

Velperbroekcircuit (1961) is een verkeersknooppunt en een omgevingskunstwerk. Rijkswaterstaat vroeg kunstenaar Hans Koetsier om het civieltechnische werk een esthetische kwaliteit te geven. Dat deed hij door de aanplant van rechte rijen populieren in het midden van de rotonde. De bomen staan op taluds en zijn schuin op de A12, met de rijrichting mee geplaatst, zodat de automobilist door de rijen heen kan kijken. Het circuit werd aangelegd als rotonde voor de kruising van A348, N325 en A12. In 1986 is er een fly-over aangebracht.

Muurschilderingen woningcorporatie Vivare

In de tweede helft van april 2026 zijn een drietal flats in Presikhaaf, eigendom van woningcorporatie Vivare, verfraaid met een prachtige muurschildering. Eerder had woningcorporatie Portaal Arnhem in 2025 al een paar muurschilderingen in hun flats in Presikhaaf laten aanbrengen, zie routenummer 8. Ook in 2025 zijn er drie muurschilderingen gemaakt i.h.k.v. het programma Proeftuin, zie de routenummers 11, 12 en 13. En nu dus ook drie muurschilderingen van woningcorporatie Vivare op de zijgevel van drie van hun flats in Presikhaaf in de Van Nesstraat; in de Van Kampenstraat en in de Van der Goesstraat. De drie muurschilderingen zijn ongeveer 15 meter hoog en 5 meter breed en qua grootte behorend bij de tien grootste muurschilderingen in Arnhem. En het extra mooie is, de drie verschillende streetartkunstenaars komen alle drie uit Arnhem.

Muurschilderingen woningcorporatie Vivare (2026).

- Foto links, de muurschildering in de Van Nesstraat. Deze is gemaakt door Tom Linnenbank (alias Dopie). Zijn stijl is zeer herkenbaar en werk van hem is op meerdere plekken in Arnhem te zien.
- Foto midden, de muurschildering in de Van Kampenstraat. Vincent William (alias Combolution) is de maker. Hij was in 2024 de eerste gemeentelijk streetartcoördinator van Nederland.
- Foto rechts, de muurschildering in de Van der Goesstraat. Deze is gemaakt door Krista Burger (alias Heimprofburger). Zij is lid van Collectief Koppig (zie routenummer 35).

We hopen dat je veel plezier hebt beleefd aan deze kunst- en cultuurroute Presikhaaf.

Scan de QR code
met je mobiel!

39. Sommeren, Linda van / Zwaagman, Jozua
40. Verfbbrigade (Os, Thomaz van / Hilhorst, Friso)
41. Natuurcentrum Arnhem
42. Schelling, H.G.J.
43. Broekbakema Architecten
44. Castillo, Fernando Sanchez
45. Raumlabor Berlin
46. IPV Delft
47. Dunnewold, Gert-Jan van
48. Sciola, Pinuccio
49. Dyckhoff, Diane
50. Stolker, Hanni
51. Beek, Marius van
52. Hombergen, Janske
53. Onbekend
54. Vrijwilligers
55. Biop (Marcel Daelmans)
56. Onbekend
57. Jacobs van den Hof, Gijs
58. Bewoners Kemmenadestraat 42
59. Boesen, Lissy
60. Berg, Chris van den
61. Goldhagen, Frans
62. Beek, Marius van / Teulings, Jan
63. Maris, Jac
64. Park, Marije van der
65. G.A.N.G.
66. Koetsier, Hans

Legenda

1. Architectuurstudio Herman Hertzberger
2. Scherzer, Thomas
3. Bogman, Carmela / Graaf, Sabina de
4. Wiegerinck, F.J. / Balen, H.J. van
5. Onbekend
6. Bagchus, Etienne
7. Heeman, Jeroen (alias Erosie)
8. Cosgun, Canan
9. Onbekend
10. Berkhemer, Willem
11. Snelder, Erik (Studio Mutoni) / Leest, Andette van der
12. Snelder, Erik (Studio Mutoni) / Leest, Andette van der
13. Snelder, Erik (Studio Mutoni) / Leest, Andette van der
14. Gorter, Hans
15. Chr. Nielsen, Chr. / Spruit, J.H.C.
16. Onbekend
17. Stixel / Nico
18. Schellekens, Willemijn / Schmitz, Menno
19. Jonk, Nic
20. Architectenbureau P. Zanstra en A.W. Gmelig Meyling
21. Influenza (Jeroen Jongeleen)
22. Scheffer, Ubbo
23. Onbekend
24. Kaat, Rianne te
25. Jorritsma, Dick
26. Onbekend
27. Andre HZS (pseudoniem van Martinus Papilaja)
28. Influenza (Jeroen Jongeleen)
29. De Groot Vroomshoop
30. Berkhemer, Willem
31. Gerritsen, Ad
32. Oostende, Geert-Jan van
33. Sweere, Rob
34. Onbekend
35. Diverse
36. Visser, Anook Cleonne / Westra Hoekzema, Maarten
37. Sweere, Rob
38. Raouf, Sirwan

Colofon

Tekst: Theo Brink (met advies van Jan Vredenberg)

Fotografie: Theo Brink, foto 20 Giesbers Ontwikkelen en Bouwen (©Thea van den Heuvel Fotografie)

Routetesters: Edith van der Burg, Hedy Raden Soedjono, Hanneke Ruckert, Louis Verhaar, Marijke Zwart

Vormgeving: Marieke Philipsen, Rozet

Drukwerk: Drukwerkdeal

Deze route kwam tot stand dankzij TLO Presikhaaf, Rozet en Stichting Kunst in de Publieke Ruimte in Arnhem.

Eerder verschenen in deze wijkenreeks:

- Elderveld-Schuytgraaf, december 2020
- Velperweg e.o., september 2021
- Burgemeesterswijk, november 2021
- St. Marten / Sonsbeek, februari 2022
- Rijkerswoerd, september 2022
- Arnhem-West, december 2022
- Vredenburg / Kronenburg, april 2023
- Geitenkamp en Monnikenhuizen, september 2023
- Malburgen, november 2023
- Alteveer / Cranevelt, december 2023
- Arnhemse Broek, maart 2024
- De Laar, maart 2024
- Klarendal, oktober 2024
- Elden, december 2024
- Spijkerviertel, augustus 2025
- Schaarsbergen, oktober 2025.

Eerder verschenen in de themareeks:

- Religieus Erfgoed Arnhem, september 2024
- WOII-herinneringen Arnhem, september 2024
- Draaiboek Arnhem-Westervoort/Westervoort-Arnhem, mei 2025
- Parkenstad Arnhem, maart 2026.

www.arnhemsekunst.com

Disclaimer

*Deze kunst- en cultuurroute is in februari 2026 ontwikkeld.
Alle informatie is zo nauwkeurig mogelijk samengesteld. Wijzigingen zijn
voorbehouden en aan deze kunst- en cultuurroute kunnen geen rechten
worden ontleend.*

